

ПРАДМОВА

У апошнія дзесяць гадоў рускамоўныя элементы непрыкметна замяняюць лексічныя адзінкі вясковай гаворкі. Можна сказаць, вёска русіфікуецца. З сумам заўважаеш, што мова нашых продкаў знікае, прычым знікае даволі-такі інтэнсіўна. Таму паўстала тэрміновая задача сабраць мясцовыя моўныя залацінкі. Так, кафедра гісторыі беларускай мовы і дыялекталогіі ўстанова адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна” працуе над гэтай праблемай – праблемай захавання моўнай спадчыны Брэсцка-Пінскага Палесся. Мяркуюцца стварэнне хрэстаматый па матэрыяле (тэксты, лексіка і інш.), зафіксаваным у гаворках кожнага раёна Берасцейшчыны. Таму дадзеная праца падрыхтавана ў адпаведнасці з кафедральнай тэмай.

У выданні прадстаўлены звесткі з гісторыі ўзнікнення і развіцця вёскі Фядоры Столінскага раёна, даецца апісанне фанетыка-граматычных асаблівасцяў гаворкі, прыводзяцца тэксты, якія адпостроўваюць рэгіянальныя адметнасці мовы. У аснове даведніка – лексіка-фразеалагічны і мікратапанімічны матэрыял гаворкі (каля 2000 адзінак). Акрамя гэтага, выданне ўключае зафіксаваныя прыказкі, прымаўкі, народныя прыкметы, парады-засцярогі, зычэнні.

Дыялектны слоўнік “Слова да слова – будзе мова” прызначаецца як даведчае выданне па дыялекталогіі для студэнтаў філалагічнага факультэта, а таксама даследчыкаў-лінгвістаў, выкладчыкаў-філолагаў, настаўнікаў і ўсіх тых, хто цікавіцца скарбамі жывой народнай мовы і неабякавы да іх лёсу. Матэрыялы даведніка могуць быць выкарыстаны на лекцыйных і практычных занятках па дыялекталогіі, на спецкурсах і спецсемінарах, пры напісанні курсавых і дыпломных работ, падчас працы навукова-даследчых груп, напрыклад, такіх як “Мова Брэсцка-Пінскага Палесся”, “Тапанімія Брэстчыны” і інш., а таксама пры падрыхтоўцы да рознага кшталту мерапрыемстваў, накіраваных на вывучэнне, даследаванне роднага краю.

Вёска Фядоры адметная сваёй моваю, паколькі яна ўвабрала элементы як беларускай, так і рускай, украінскай, польскай моў. На жаль, фядорская гаворка, як і іншыя, траціць свае асаблівасці. Таму неабходнасць збору матэрыялу і фіксавання адметнасцяў гаворкі абумоўлена праблемай захавання моўнай спадчыны пакуль што яшчэ жывой дыялектнай мовы, у тым ліку і фядорскай.

У першую чаргу намі зафіксаваны лексіка-фразеалагічныя адзінкі, якія адсутнічаюць у сучасных слоўніках беларускай мовы і адпостроўваюць рэгіянальныя асаблівасці гаворкі, а таксама лексемы, адрозныя ад літаратурных адпаведнікаў:

1) Лексічным значэннем (цалкам ці часткова), але аднолькавыя па гучанні і напісанні (*радно* ‘пакрывала’ – літ. *радно* ‘тоўстае палатно; выраб з палатна’, *калюга* ‘лужына’ – літ. *калюга* ‘выбітая коламі яма на дарозе, звычайна з вадой, гряззю’, *коцікі* ‘галлё вярбы з суквеццем (коцікамі)’ – літ. *коцік* ‘суквецце з дробных кветчак у некаторых дрэвавых раслін, якое ападае пасля цвіцнення’, *панчоха* ‘шкарпэтка’ – літ. *панчоха* ‘выраб машыннага або ручнога вязання, які надзяваецца на ногі і заходзіць за калені’ і інш.).

2) Лексічным значэннем (цалкам ці часткова), часткова гучаннем і напісаннем (*жмында* ‘гаварлівы чалавек’ – літ. *жмінда* ‘скупы чалавек’, *лаўка* ‘паласа ворнай зямлі’ – літ. *лаўка* ‘прыстасаванне для сядзення’, *поклад* ‘месца, дзе нясуцца куры’ – *поклад* ‘яйцо або прадмет, падобны да яго, які кладуць там, дзе хочуць, каб несліся куры’ і інш.).

3) Каранёвай марфемай (асновай) (*мушнык* – літ. *гультай*, *бэрва* – літ. *кладка*, *гутанка* – літ. *арэлі*, *заічыты* – літ. *вымазаць*, *заступ* – літ. *рыдлёўка*, *лагодкі* – літ. *смакоціці*, *люхта* – літ. *юшка*, *чымало* – літ. *многа*, *заіды* – літ. *герпес*, *тічка* – літ. *мядзвёдка*, *стэчы* – літ. *здатны* і інш.). Гэта мясцовыя назвы агульнавядомых рэчаў, з’яў, уласцівасцяў, дзеянняў.

4) Словаўтваральнай структурай, словаўтваральнымі сродкамі (*бусько* – літ. *бусел*, *обцэнькі* – літ. *абцугі*, *груба* – літ. *грубка*, *дулька* – літ. *дуліна*, *збанок* – літ. *збан*, *карточка* – літ. *картка*, *кошыль* – літ. *кош*, *кром* – літ. *акрамя*, *крупэц* – літ. *укроп*, *лінёк* – літ. *лінь*, *слывка* – літ. *сліва*).

5) Марфалагічнымі прыкметамі (напрыклад, граматычным значэннем роду, ліку і інш.) (*гусень* ж. р. – *вусень* м. р., *лэх* м. р. – літ. *лэха* ж. р., *бутэль* м. р. – літ. *бутля* ж. р., *кіля* ж. р. – літ. *кілаграм* м. р., *засіка* ж. р. – літ. *засек* м. р. і інш.). Такая лексіка можа часткова адрознівацца ад літаратурнай па гучанні і напісанні.

6) Пастаноўкай націску (*пэркаль* – літ. *паркаль*, *накідка* – літ. *накідка* і інш.).

Да таго ж зафіксавана безэквівалентная лексіка (словы, якія не маюць у літаратурнай мове аднаслоўнага адпаведніка і перадаюцца апісальным спосабам) (*было* – літ. *спінка жалезнага ложка*, *насіннік* – літ. *стары жоўты агурок*, *пустак* – літ. *газасілікатны блок* і інш.) і словы, што называюць мясцовыя прадметы, з’явы (мясцовыя назвы мясцовых прадметаў, з’яў) (*бавук* ‘напханы мясам свіны страўнік’, *значнык* ‘прылада працы, з дапамогай якой пазначаюць радкі для пасеву насення’, *кімля* ‘прылада для лоўлі рыбы (сетка, нацягнутая на драўляную, піраміднай формы аснову)’ і інш.). Трэба сказаць, што ў даведніку адлюстраваны і новыя мясцовыя словы, якія ўзніклі ў выніку пэўных сацыяльна-эканамічных, культурных пераўтварэнняў апошняга часу (*галывудыты* ‘піць, гуляць, весела адпачываць, адзначаць нейкае свята’ і інш.).

Такім чынам, паколькі адбор лексікі ажыццяўляўся на аснове дыферэнцыяльных прыкмет дыялектнага слова, намі не фіксавалася:

1) Лексіка, якая ў пачатковай форме поўнаасцю супадае ў гаворцы і ў літаратурнай беларускай мове (*рука, шыя, куры, качка, голуб, машына, запалка, хата, бульба, мука, цыбуля, газета, трава* і інш.). Трэба адзначыць, што такіх адпаведнікаў у мове вёскі Фядоры вельмі мала.

2) Лексіка, што адлюстроўвае толькі якую-небудзь фанетычную асаблівасць мясцовай гаворкі (на значэнні поўнаасцю супадае) (*голова 'галава', жывіт 'жывот', кінь 'конь', выдро 'вядро', півэнь 'певень', робыты 'рабіць', сіно 'сена', стіл 'стол', тыбэ 'цябе', хлів 'хлеў'* і інш.). Між тым трэба заўважыць, што некаторыя моўныя адзінкі, адрозныя ад літаратурных толькі фанемным складам, усё-такі ўключаны ў даведнік (*йіжа* – літ. *ежа* і інш.).

У асобных раздзелах прапануюцца мікратапанімічныя назвы (каля 120 адзінак), а таксама значная нізка ўстойлівых спалучэнняў і словазлучэнняў (каля 300 адзінак), прыказкі, прымаўкі, зычэнні, парады, якія адлюстроўваюць асаблівасці гаворкі, побыту, культуры, традыцый, адметнасці стасункаў карэнных жыхароў названай вёскі, мудрасць палескага народа.

Трэба адзначыць і тое, што ў даведніку паказваецца сучаснае маўленне жыхароў вёскі, якое фарміруецца пад істотным уплывам рускай мовы. Таму ў слоўніку нямала рускамоўных слоў, устойлівых выразаў, якія асвоены, адаптаваны народам і ўжо натуральна гучаць у вуснах людзей.

Большасць жыхароў Фядораў – прыезджыя з іншых куткоў вобласці, рэгіёнаў Беларусі, перасяленцы з розных краёў усяго былога Савецкага Саюза. Зразумела, што гэта адмоўна адбілася на адметнай фядорскай мове, на характары адносінаў, стасункаў, а таксама на асаблівасцях усёй вясковай культуры. Таму зафіксаваная намі лексіка можа рэзка адрознівацца ад той, якую карыстаецца некарэнная частка насельніцтва Фядораў. І гэта вельмі важна ўлічваць пры збіранні матэрыялу з мясцовай гаворкі.

Афармленне матэрыялу.

1. Афармленне лексічнага матэрыялу праводзілася ў адпаведнасці з патрабаваннямі да даведнікаў такога тыпу. Між тым намі не зроблены памяты па характарыстыцы ўжывання слова, і толькі ў самых неабходных выпадках такія памяты падаюцца, напрыклад:

МАТЫРСЬКО, ж., пагардл. Маці.

БУБА, ж. дзіц. Ягады.

2. Значэнне моўнай адзінкі раскрываецца ў кароткай дэфініцыі, дастатковай для разумення самога слова і яго ўжывання.

3. Парадак слоў у прыведзеных фразеалагічных адзінках такі, які пераважае пры іх выкарыстанні ў гаворцы.

4. Націск у слоўніку абазначаецца штрыхом над галоснай, напрыклад, **БАВУ́К, БАЛІ́Я, ЛЮ́ХТА**. Аднаскладовыя словы знакам націску не пазначаюцца. Паколькі ў дыялектнай мове літара *ѐ* можа быць і націскай, і ненаціскай, то ў словах з названай літарай таксама пастаўлены значок націску: **ГАЛѐКАТЫ, Ё́РЗАТЫ, Ё́РШЫК**.

5. Фанетыка-марфалагічныя варыянты аднаго і таго ж слова размешчаны ў адным слоўнікавым артыкуле наступным чынам: **НАХОЛѐРЫ і НАХОЛѐРУ**, часц. Навошпа, для чаго.

6. Тэксты, а таксама цытаты пададзены спрошчанай транскрыпцыяй, напрыклад: **КОЛХО́ЗНЭ РА́ДІВО**. Людзі, які разносяць плёткі, навіны.
Хіба од колхозного радiва нiвошчo схаваети?

7. Літарай **и** перадаецца гук, сярэдні паміж **ы** і **і** (верхні пад'ём сярэдне-пярэдня рад) (*стил, вьлыкий, братки, абцѣньки* і інш.)

8. У даведніку прыняты наступныя ўмоўныя скарачэнні слоў, спалучэнняў слоў, словазлучэнняў:

абразл. – абразлівае

аг. – агульны род

афіц. – афіцыйнае

безас. – безасабовы

в. – вёска

выкл. – выклічнік

выш. ст. – вышэйшая ступень параўнання

г. – год

г. д. – гэтак далей

г. зн. – гэта значыць

г. н. – год нараджэння

гг. – гады

груб. – грубае

дзепрым. – дзеепрыметнік

дзеясл. – дзеяслоў

дзіц. – дзіцячае

ж. – жаночы род

заг. – загадны лад

займ. – займеннік

зак. – закончанае трыванне

зб. – зборны назоўнік

злуч. – злучнік

і інш. – і іншае

і пад. – і падобнае

км – кіламетр

ласк. – ласкальнае

літ. – літаратурны

ліч. – лічэбнік

м. – мужчынскі род

мадальн. сл. – мадальнае слова

мн. – множны лік

н. – ніякі род

пыт. – пытальная (часціца)

наз. – назоўнік

неадабр. – неадабральнае

незак. – незакончанае трыванне

нейтр. – нейтральнае

пабочн. сл. – пабочнае

пагард. – пагардлівае

памянш. – памяншальнае

параўн. – параўнайце

перан. – пераноснае значэнне слова

прым. – прыметнік

прыназ. – прыназоўнік

прысл. – прыслоўе

Р. – родны

скл. – склон

субст. – субстантываванае слова

у знач. – у значэнні

у знач. вык. – у значэнні выказніка

усеч. ф. – усечаная форма

часц. – часціца